

Om aksenttegn, apostrofer og anførselstegn

Skrevet av lise søn, 10.05.2009 - 21:21

Otto Prytz forklarer om aksenttegn, apostrofer og aksenter, hva de brukes til og hvordan de skrives på tastaturet.

Aksenttegn

Det er få språk som klarer seg med de "rene" bokstavene i det latinske alfabetet. De fleste språk må ty til tegn som settes over, under eller gjennom en bokstav. Slike tegn kalles aksenttegn eller "diakritiske tegn". Eksempler fra norsk er ø, som er o med strek gjennom, og å, som er a med ring over. Med norsk tastatur skriver vi ø og å med et enkelt tastetrykk. Men vil vi skrive "svensk ø" (ö), som er o med to prikker over, "tysk y" (ü), som er u med to prikker over, eller e'en i "allé", må vi trykke en "dødtast" før vi skriver bokstaven. Hvis vi vil skrive aksenttegnet alene, kan vi enten trykke mellomrom etter dødtasten, eller vi kan holde ALT-tasten nede mens vi trykker aksenttegnets nummer på talltastaturet.

På norske tastaturer har vi to dødtaster, og i kombinasjon med SKIFT og ALTGR gir de fem ulike aksenttegn. Den ene dødtasten ligger til høyre for å og til venstre for øvre del av ENTER. Den vil jeg kalle "TREMA" etter det tegnet som kommer opp når en trykker tasten uten SKIFT eller ALTGR. Den andre ligger til høyre for PLUSS og til venstre for SLETT BAKOVER. Den er dødtast bare i kombinasjon med SKIFT og ALTGR. Trykkes den alene, kommer det opp omvendt skråstrek eller "backslash". Derfor vil jeg kalle denne tasten "BACKSLASH".

De fem aksenttegnene en kan lage med dødtast, er:

- trema, også kalt tødler, to prikker ved siden av hverandre over bokstaven, lages med TREMA eller ALT+0168
- cirkumfleks, også kalt tak, møne eller hatt, en vinkel med spissen opp, en slags "v på hodet" over bokstaven, lages med SKIFT+TREMA eller ALT+0094
- tilde, også kalt bølge(linje), en bølget strek over bokstaven, lages med ALTGR+TREMA eller ALT+0126
- gravistegn, også kalt accent grave, en skråstrek med spissen opp mot venstre over bokstaven, lages med SKIFT+BACKSLASH eller ALT+0096
- akutt-tegn, også kalt accent aigu, en skråstrek med spissen opp mot høyre over bokstaven, lages med ALTGR+BACKSLASH eller ALT+0180

De fleste av disse aksenttegnene blir plassert over bokstaven bare dersom dødtast-trykket følges av trykk på en tast for vokal (a, e, i, o, u, y). For å vise dem som bruker leselist, hvordan de aksentuerte bokstavene kjennes ut, gir jeg eksempler.

1. A med trema er svensk (og tysk) æ (ä) i Väneren
2. E med trema (ë) er e'en i Citroën
3. I med trema (ï) er i'en i Äida
4. O med trema er svensk (og tysk) ø (ö) i Göteborg
5. U med trema er "tysk y" (ü) i München
6. Y med trema (ÿ) er en sammenskriving av "ij" som brukes i nederlandsk, f.eks. Nijmegen

Cirkumfleks kan brukes for å markere at det opprinnelig har vært en konsonant etter vokalen.

1. A med cirkumfleks (â) kan brukes i sål, opprinnelig sadel, på hest, for å skille det fra sal = stort rom

2. E med cirkumfleks (ê) er den første e'en i bête, det franske ordet for et dyr, som er i slekt med "best"
3. I med cirkumfleks (î) er i'en i maître, et ord som er i slekt med "mester"
4. O med cirkumfleks (ô) er o'en i fôr, opprinnelig foder. Den fins også i entrecôte
5. U med cirkumfleks (û) fins i sûr, som på fransk betyr "sikker" og er i slekt med dette ordet.

Tilde fungerer som dødtast bare når den følges av vokalene a og o og av konsonanten n. Over vokal brukes den i portugisisk og angir nasal uttale, og over n brukes den i spansk og angir "nj"-uttale.

1. A med tilde (ã) er den første a'en i São Paulo
2. O med tilde (õ) er o'en i navnet på den portugisiske forfatteren Camões
3. N med tilde (ñ) fins i mañana
- 4.

Gravistegn angir ofte åpen uttale.

1. A med gravistegn (à) brukes i vis-à-vis, "2 m à kr 8,50" osv
2. E med gravistegn (è) er den andre e'en i Genève
3. I med gravistegn (ì) brukes i italiensk, f.eks. i bynavnet Forlì
4. O med gravistegn (ò) brukes i òg = også
5. U med gravistegn (ù) fins i fransk où = "hvor", og i italiensk più = "mer"

Akutt-tegn kan angi lukket uttale, men brukes ellers for å markere trykket i ordet.

1. A med akutt-tegn (á) fins i Bogotá og Málaga
2. E med akutt-tegn (é) er så hyppig i norsk at det har fått et eget tegn i norsk punktskrift. Den brukes for å angi trykk i tallordet én og i pronomenet dt, og dessuten i en rekke fremmedord: allé, café, idé, komité og mange flere, og i egennavn som André.
3. I med akutt-tegn (í) fins i navn som Andalucía og Dalí
4. O med akutt-tegn (ó) fins i navnet Córdoba, og den kan også brukes i fôr, fortid av å fare
5. U med akutt-tegn (ú) er siste bokstav i Rigoberta Menchú
6. Y med akutt-tegn (ý) brukes i islandsk, og jeg skulle ønske jeg kunne gi et godt eksempel

Foruten disse fem aksenttegnene har vi mulighet til å få fram cedille, en spiralformet linje under bokstaven. Pga. formen kalles dette aksenttegnet også "grisehale". Det er ingen dødtast for cedille på norske tastatur, men tegnet kan lages med ALT+0184. Vi kjenner det best under c i ord av fransk opprinnelse, som provençalsk. Den sikreste måten å få fram c med cedille på, er ALT+0231.

Apostrof og anførselstegn

Det er mange som kaller aksenttegnene, særlig gravis- og akutt-tegn, for apostrof. Apostrof ligner da også på disse aksenttegnene. Den ser ut som et opphøyd komma. På tastaturet ligger apostrofen til høyre for æ og til venstre for nedre del av ENTER. Den er ingen dødtast. En apostrof står nemlig ikke over en bokstav, men mellom bokstaver. Den angir at noe mangler, som i "sa'n" for "sa han", og "Vål'enga" for "Vålerenga". Den brukes dessuten i franske navn som Jeanne d'Arc, som genitivsmerke i "Prytz' artikkel", og som skille mellom bokstav-ord og bøyningsendelse i "pc'en" osv.

En annen hyppig bruk av apostrof er som anførselstegn. Ifølge norske skriveregler skal apostrof brukes som "indre anførselstegn", f.eks. slik: "Hvem har skrevet 'Fagert er landet'?" spurte hun. Denne bruken skyldes at en apostrof kan se ut som et enkelt anførselstegn, mens et "vanlig" anførselstegn er dobbelt.

Og nå begynner vanskelighetene. Mange, særlig på nettet, bruker enten én apostrof eller to apostrofer som vanlig anførselstegn. Jeg har også sett to akutt-tegn som anførsel begynner og to gravistegn som anførsel slutt - eller var det omvendt? Det fins en hærskere av ulike anførselstegn. Noen står oppe på linjen, noen står nede på linjen, noen dekker hele linjen; noen er enkle, noen er doble; noen ser ut som 6-tall, andre som 9-tall, noen har vinkel mot venstre, andre har vinkel mot

høyre. På noen språk peker vinklene i anførselstegnene utover, omtrent som buene i vanlige parenteser, på andre språk peker vinklene innover mot sitatet, slik at det tegnet som er anførsel begynner på ett språk, er anførsel slutt på et annet. Tradisjonelt var det ulike tegn for anførsel begynner og anførsel slutt, men etter hvert som skrivemaskinen ble alminnelig, begynte en å bruke de rette anførselstegnene, ", både til begynnelse og slutt. På tastaturet ligger dette anførselstegnet på SKIFT+2.

Som gutten i Anne Cath. Vestlys "Barnetime for de voksne" sa: "Tenk om det hadde vært så enkelt!". Men så enkelt er det ikke lenger. Nå har vi fått formynderprogrammet Word, og der kan vi godt oppleve at både anførselstegn og apostrof blir autoformatert til noe annet, og til ulike tegn i ulike omgivelser. Mer enn én gang har jeg fått slike dokumenter. Da har det hendt at det har stått en form for anførselstegn istedenfor apostrof foran en engelskgenitivs-s. Når jeg konverterer et slikt dokument til punktskrift, risikerer jeg at både anførselstegn og genitivs-apostrofer forsvinner. Tar jeg et slikt dokument inn i en e-postmelding, risikerer jeg at noen av de autoformaterte tegnene fungerer som kontrolltegn og gjør e-postmeldingen mer eller mindre uleselig. For min del har jeg derfor slått av alle autoformateringsvalg angående apostrofer og anførselstegn som jeg har kunnet finne.

Her er de tolv tegnene Word kan tenkes å sjonglere med:

- " vanlig anførselstegn (to loddrette streker oppe)
- ' vanlig apostrof (komma oppe)
- , enkelt nedre anførselstegn (9)
- „ dobbelt nedre anførselstegn (99)
- ‘ enkelt øvre anførselstegn (6)
- ’ enkelt øvre anførselstegn (9)
- “ dobbelt øvre anførselstegn (66)
- ” dobbelt øvre anførselstegn (99)
- < enkelt anførselstegn med vinkelen mot venstre
- > enkelt anførselstegn med vinkelen mot høyre
- « dobbelt anførselstegn med vinkelen mot venstre
- »» dobbelt anførselstegn med vinkelen mot høyre

Som vi sa i min barndom: "Værsågo', bli gær'n!".